

LA DIFÍCIL GESTIÓ DE L'AIGUA DEL RIU GAIÀ DURANT LA CONSTRUCCIÓ DE L'ESTAT LIBERAL: PODER MUNICIPAL, MOLINS I ORGANITZACIÓ DEL REGADIU A LA RIERA DE GAIÀ (1845-1895)¹

Ricard Ramon i Sumoy

Resum: Tot i l'observança de la sentència del 1830 del Tribunal de la Batllia del Reial Patrimoni, la conflictivitat entre regants i entre regants i moliners va continuar present en La Riera de Gaià de la segona meitat del segle XIX. A la llum dels canvis que presentava la progressiva implantació de l'Estat liberal, l'Ajuntament de La Riera va emergir com a autoritat en la gestió del regadiu i va dur a terme diversos intents per institucionalitzar la distribució de les aigües del Gaià. Les dificultats per posar en marxa la primera Junta Hortelana (1851-1852) i les successives normes de reg (1866) no impediran que l'Ajuntament consolidi el seu poder enfront els molins i enfront nous usuaris "aigües amunt". L'evolució de la legislació liberal no farà més que reforçar l'Ajuntament i transformar-lo, *de facto*, en el Sindicat d'una Comunitat de Regants que trigarà diverses dècades en ser plenament formalitzada.

Paraules clau: La Riera de Gaià, riu Gaià, drets d'aigua, regadiu, sèquia, molins, Comunitat de Regants, segle XIX

Abstract: Disputes among irrigators and between irrigators and millers continued at La Riera de Gaià in the second half of the 19th century, despite the enforcement of the 1830 ruling of the Court of the *Batllia del Reial Patrimoni*. As long as the liberal State was being put in place in Spain, the municipality of La Riera emerged as the authority responsible for the water management and carried out several attempts to institutionalise the distribution of the waters of the Gaià river among the users. The

¹ Aquest article continua la narració del de Ricard Ramon i Sumoy (2017): "Drets d'aigua, regadiu i moliners a la conca baixa del Gaià. El litigi entre la noblesa i l'Ajuntament de La Riera i Virgili per l'ús de les aigües del riu Gaià (1817.1837)", *Estudis Altafullencs*, 42 (2017), p. 45-68. Forma part d'una recerca més àmplia sobre el regadiu i la lluita per l'ús de les aigües del Gaià al llarg de la història.

difficulties to implement the first *Junta Hortelana* (1851-1852) and the first irrigation code (1866) did not stop the municipality of La Riera from consolidating its power *vis-à-vis* the millers and the new users in previous sections of the river. The evolution of the liberal legislation reinforced the municipality and transformed it, in practice in a executive body of a *Comunitat de Regants*. But the full formalisation of the *Comunitat de Regants* would not take place until several decades later.

Keywords: La Riera de Gaià, Gaià river, water rights, irrigation, irrigation channel, mills, community of users, 19th Century.

Introducció²

La sentència del Tribunal de la Batllia del Reial Patrimoni de 1830 relativa a l'ús de les aigües de la conca baixa del Gaià va marcar un abans i un després en la història de La Riera i en l'ús de les aigües a la conca baixa del Gaià. D'una banda, aquesta sentència va establir el principi general de repartiment de les aigües de dia i de nit que perdurará durant el segle posterior. Ara bé, la sentència va ser incapaç de formular un sistema viable de repartiment de les aigües entre els regants, i va acabar perpetuant un model de gestió del regadiu inestable i basat en el conflicte permanent entre regants i entre regants i moliners. En altres paraules, més enllà del principi general (dia/nit), la Batllia no va ser capaç de definir un marc de relacions realista que permetés una adequada coexistència dels dos usos.

Així doncs, la doble conflictivitat entre regants, d'una banda i entre regants i moliners, de l'altra, va continuar vigent, però va evolucionar a la llum dels grans canvis socials i polítics que van tenir lloc al llarg del segle XIX.

A partir de 1842, amb l'annexió del terme d'Ardenya a La Riera³, tota la xarxa de regadiu i molins de la sèquia de La Riera quedava integrada sota una única autoritat municipal. El nou terme, tot i ser una nova unitat politicoadministrativa i integrar tres antics termes (no oblidem que Virgili i La Riera s'havien unit el 1769) reflectia una realitat agronòmica, econòmica i social que, al cap i a la fi, existia des de l'Edat Mitjana. No ha d'estranyar que l'aigua jugui un paper important en la construcció del municipi contemporani.

En aquest context, la dinàmica del conflicte a l'horta del Gaià es va veure afectada

² Vull agrair la documentació facilitada per Jordi Plana, Maria Dolors Boronat i M. Rosa Tàrrafeta. Per a qualsevol comentari, correcció, demanda d'informació o contacte amb l'autor, us podeu adreçar a lariera.segleXX@gmail.com o seguir el compte de Twitter [@HortaiLlum](https://twitter.com/HortaiLlum).

³ Sobre el procés de creació del terme de La Riera al llarg de la història, vegeu Jaume Rafi i Blanch (1984), *Apunts històrics de La Riera de Gaià amb el Ball de Sant Creu*, La Riera de Gaià: Comissió de Festes 175è aniversari Sta. Creu.

pel procés de construcció de l'Estat liberal: el progressiu reforçament del poder municipal enfront antics poders locals de caire senyorial, així com l'establiment de la legislació d'aigües (en les lleis de 1866 i 1879) no van fer més que reforçar el paper de l'Ajuntament de La Riera en la gestió de les aigües del Gaià a l'interior del terme municipal.

La Concòrdia de Molins de 1845

La sentència de 1830 i, de manera especial, la interlocutòria de 1831, va reforçar la posició jurídica dels moliners a la conca baixa del Gaià: els molins de La Riera no només veien confirmat el seu dret sobre l'aigua a partir de la posta de sol, sinó que a més se'ls permetia formalitzar els títols de manera immediata. Com vàrem assenyalar a Ramon i Sumoy (2017), al llarg de la dècada dels anys 30 va tenir lloc l'atorgament definitiu dels establiments a cadascun dels nobles, en base a les condicions establertes per la Batllia Reial⁴.

Un cop formalitzats els seus drets, els molins van completar el nou marc de relacions mitjançant un acord entre ells. Aquest acord es va establir en la "Concordia o Convenio de Molinos", signada a Barcelona el 12 de desembre de 1845 pel marquès de la Bàrcena (propietari de dos dels molins), Joan Padreny (Molí de Fortuny) i Jaume Safont (Molí de la Torre)⁵.

Aquesta Concòrdia⁶ va establir els criteris de relació entre els quatre molins que romandrien vigents durant més d'un segle i que, en termes generals, regirien el funcionament de la sèquia de La Riera fins a mitjans del segle XX. Aquesta Concòrdia, a més, coincidia en el temps amb l'annexió d'Ardenya a La Riera, de manera que es convertia en el primer document relatiu a les aigües del Gaià que cobria no només tot el traçat de la sèquia, sinó també tot el nou terme municipal.

A partir de la legitimitat que els havia atorgat els establiments duts a terme per la Batllia Reial (a tres dels quatre molins, atès que el Molí de Fortuny no formava de la sentència de 1830), els quatre molins declaraven de manera solemne que eren els propietaris de la resclosa del Catllar, la mina que en desviava les aigües en el primer tram i la sèquia de 5 km que portava l'aigua fins a Ardenya i La Riera. Un aspecte important és que s'entenia que la propietat era comuna *"y en consecuencia se obligan mancomunadamente a costear, proveer y conservar las*

⁴ Vegeu Ramon i Sumoy (2017), op.cit. p. 65; també Salvador-J. Rovira i Gómez (2005), *Els marquesos de la Bàrcena i La Riera de Gaià*, Valls: Cossetània.

⁵ Jaume Safont havia comprat el Molí de la Torre al comte de Santa Coloma.

⁶ Aquesta Concòrdia està esmentada per Joan Carles Blanch i Torredadell (2005), "Els molins hidràulics de la conca baixa del Gaià: Els molins de La Riera de Gaià", *Estudis Altafullencs* 29, Centre d'Estudis d'Altafulla, pp. 83-103. Agraïm l'accés a la còpia del 1889, conservada per la família Boronat.

*entendidas represas, mina y acequia*⁷. A més, els propietaris es comprometien a no desviar les aigües ni permetre que els seus dependents les desviessin de la sèquia i molt menys de malgastar-la.

La concòrdia també establia els principis bàsics a respectar durant l'estiu o en períodes de sequera, moments en els quals *“ninguno de los molinos podrá abrir o soltar la muela sin tapar antes el sumidero de la balsa bajando o poniéndole la última compuerta o templadera”*⁸. A més, quedava clar que la sèquia era de capacitat d'una sola mola d'aigua, de manera que cap dels moliners podia obrir o deixar anar dues moles al mateix temps *“bajo pena de recomponer y reparar a sus solas espensas cualquier gasto o daño que ocurriera en la acequia por este esceso”*⁹.

Pel que fa al repartiment dels costos de les obres a la resclosa, mina i sèquia, no era a parts iguals, atès que un dels tres propietaris tenia dos molins. Per aquest motiu els costos queden repartits de la següent manera: 4 dècimes parts el marquès de la Bàrcena (propietari de dos dels quatre molins), i 3 dècimes parts cadascun dels altres dos propietaris. No es podrà dur a terme cap obra si no és de comú acord dels tres propietaris, a no ser que *“alguno de ellos quisiese emprenderla de su sola voluntad o conveniencia, en cual caso (y no perjudicando a los demás) podrá hacerlo costeándola por si solo”*¹⁰.

Si bé la propietat és comuna, per major comoditat respecte a la neteja i conservació, es va dur a terme una divisió del traçat en tres parts:

Tram de sèquia	Molí responsable
De la boca de la mina (el Catllar) al Molí de Fortuny	Propietari del Molí de Fortuny
Entre el Molí de Fortuny i el Molinet	Propietari del Molí de la Torre
Entre el Molinet i el Molí de la Torre	Propietari del Molinet i Molí del Mig

Cadascun dels propietaris quedava obligat a netejar i conservar a costes seves el tros respectiu, *“con promesa de mantenerla siempre limpia y corriente y de modo que pueda pasar por ella a lo menos una muela y un cuarto o sean cinco cuartos de muela de agua, a cuyo fin deberá tener la anchura de siete palmos”*¹¹.

Tota recomposició que no excedeixi el cost de 200 rals de billó anirà a càrrec del respectiu propietari responsable de cada tros. Ara bé, quan la reconstrucció sigui

⁷ Concordia o Convenio de Molinos (1845), transcrit en el document notarial de 1889 autoritzat per Adolfo Fochs a Barcelona (Fons Família Boronat).

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

més cara, es dividirà la part en excés entre els propietaris tot seguint la fórmula de distribució dels costos.

Finalment, el propietari del Molí de la Torre (atès que és el darrer dels quatre molins), ha de donar sortida a les aigües del molí a les seves costes i dirigir-les al riu Gaià. Aquest aspecte és important, atès que el Molí del Pas (a Tamarit) i la darrera xarxa de reg del Gaià (a Altafulla i Tamarit) depenien en gran mesura del cabal d'aigua que, un cop emprat pel Molí de la Torre, tornava al Gaià¹².

La documentació conservada del decenni posterior demostra que els principis de la “concòrdia de molins” de 1845 eren efectivament observats. Ara bé, el document no només obligava a les parts, sinó que, a mesura que l'autoritat municipal va anar adquirint protagonisme en la gestió de les aigües i les infraestructures locals, els principis d'aquesta concòrdia també van ser, en un primer moment, reconeguts per l'autoritat municipal.

Fotografia 1: El “Pont d'en Tus” (o “Pontdentús”) sobre la sèquia del Gaià, a l'antic camí entre Virgili i Ardenya. Encara avui, el carrer conserva el nom. Fons Joaquim Grillo.

¹² Tot i la clara dependència del Molí del Pas vers el sistema de molins de La Riera no hi ha cap referència en la “Concòrdia de molins” de 1845, ni hem trobat cap acord o conveni entre el Molí del Pas i el Molí de la Torre.

Un cas interessant és el debat que té lloc el 26 de febrer de 1857 relatiu a la necessitat de reparar un forat que hi havia al pont o pas de la sèquia conegut com a “pont d'en Tus” (anomenat “Pondentús”). L'Ajuntament de La Riera, després de deliberar va considerar que el pont “*está colocado en la acequia que conduce las aguas a los molinos y que ya otras veces había sucedido las cuales fueron costeados los gastos por los molineros*”¹³. D'acord amb el repartiment de trams de la sèquia establert en la concòrdia de 1845, l'Ajuntament va estimar que el pont havia de ser reparat per Josep Cabré, moliner del Molí de la Plaça (molí del Mig). En l'esmentada sessió l'Ajuntament fins i tot va considerar que si el moliner no ho feia, se li imposaria una multa de 40 rals.

La Junta Hortelana de La Riera i agregats: el primer intent de regulació del reg (1851-1852)

A finals de 1851, ja amb el municipi contemporani constituït (units La Riera, Virgili i Ardenya), té lloc el primer intent de regulació de les aigües del Gaià per part de l'autoritat municipal del qual tenim constància.

El 20 de desembre de 1851, l'Alcalde Josep Homs va signar un projecte de ban que, abans de poder entrar en vigor, necessitava l'acord del Govern Civil. El projecte de ban de l'Alcalde Homs establia que “*Todo hortelano de este pueblo de la Riera y sus agregados de Ardeña y Virgili, en tiempos de escasez de aguas deberá regar sin desperdiciar agua y luego de haber regado su huerta tapando perfectamente la sangradera por donde la hubiera tomado, bajo la multa o pena de pagar veinte reales por su infracción, y doble cantidad en caso de reincidencia*”¹⁴. La mateixa multa s'establia per aquells hortolans que no complissin amb l'obligació de “*tener limpios y expeditos los canales vulgo rechs que lindan o estén enclavados en su misma propiedad, de modo que no quede impedido el curso del agua por los mismos*”¹⁵.

En el mateix ban, l'Ajuntament establia la composició i funcions de la “Junta Hortelana de La Riera y sus agregados”: “*Siempre que haya sequía o escasez de aguas en el citado territorio se formará una junta bajo la denominación de Junta Hortelana de la Riera y sus agregados, para el mejor aprovechamiento de aguas de la acequia compuesta de cuatro hortelanos y presidida con voto por el Alcalde la cual resolverá por mayoría de votos cuanto sea de sus atribuciones. El regidor Síndico del Ayuntamiento elegirá dichos cuatro hortelanos de entre los cinco mayores contribuyentes del Pueblo que sean hortelanos de Ardeña, Riera, Mas Benet y Virgili de modo que cada uno de estos cuatro términos tenga*

¹³ Llibre Mestre de La Riera (AMR).

¹⁴ “Proyecto de Bando, pueblo de La Riera” (1851), Fons Cambra Agrària de Tarragona, Expedients d'Aigües 1850-1852, Top. 160, Reg. 285 (AHT).

¹⁵ Ibídem.

un representante de sus respectivos intereses en dicha junta. No haciendo el regidor de dicha junta Síndico la citada elección lo hará el Alcalde luego de haber pasado dos días desde que le hubiere este requerido para hacerla. Será secretario de dicha junta el mismo que lo sea del Ayuntamiento y todos desempeñarán forzosamente este cargo, pudiendo solamente renunciarlo los vocales reelegidos sin intermedio y ser gratificado el Secretario por sus trabajos extraordinarios”¹⁶.

Fotografia 2: La Junta Hortelana de la Riera i agregats (1852)

La Junta Hortelana de la Riera i agregats, adquiria les cinc següents tasques:

En primer lloc, havia de dividir les hortes del terme en districtes, i establir per a cada districte el dia o dies de la setmana que podrien regar, assenyalar-los el torn a cada districte i prendre les mesures adequades per a que tots els regants poguessin regar i se salvessin les collites de tot el municipi.

En segon lloc, correspon a la Junta nomenar, remunerar i reemplaçar el vigilant o vigilants de les aigües que han d'observar les disposicions establertes. La Junta també tenia la potestat de proposar el cost del salari dels vigilants i de les altres despeses, les quals no podien excedir anualment els 1000 rals. El cost s'havia de repartir entre tots els hortolans de manera proporcional a la superfície i qualitat de l'horta. La Junta també s'encarregaria de satisfer les gratificacions al Secretari Municipal pels treballs duts a terme per a la Junta.

Finalment, la Junta adquiria per part de l'Ajuntament la funció de dirimir conflictes entre hortolans: *“Conocer de las contravenciones de los hortelanos que se denuncien a la misma, decidir de buena fé y sin forma de juicio las cuestiones que se susciten acerca aquéllas así como todas otras concernientes al riego entre hortelanos, y estimar prudentemente en consciencia el importe de los daños y perjuicios que a los demás hortelanos del mismo territorio causen los contraventores a este bando y a las disposiciones de la misma junta”¹⁷.*

La normativa que preparava l'Ajuntament també preveia un sistema de sancions: *“Los hortelanos de dicho territorio que en tiempo de escasez de aguas de la acequia rieguen sin atemperarse al turno que les fue señalado, quedarán privados del riego de su respectiva huerta ya regada, en el inmediato turno sucesivo, pagarán el importe doblado de los daños y perjuicios que por ello hubieren causado a los demás hortelanos en la cantidad que estime dicha*

¹⁶ Ibídem.

¹⁷ Ibídem.

*junta, y además pagarán los mismos y cuantos contravengan a las disposiciones tomadas por la junta en virtud de sus atribuciones, la cantidad de 80 reales de vellón por su inobediencia e infracción de los preceptos de la Autoridad.”*¹⁸

Les quantitats recaptades en aquest règim sancionador havien de servir per a compensar els danys i perjudicis dels hortolans perjudicats així com gratificar als denunciants (amb una tercera part de l'import de la sanció). Aquesta recaptació també havia de servir per a cobrir part de la prorrata satisfeta pels hortolans (per a cobrir les despeses del vigilant i secretari). En cas que sobressin recursos, es passaria al pressupost de l'any següent.

L'últim aspecte detallat per la normativa proposada per l'Alcaldia el desembre de 1851 feia referència a una reivindicació històrica, la interconnexió dels recs: *“El canal vulgo rech en donde va a parar el agua, que se desperdicia al regar las huertas más elevadas por la sangradera de la acequia conocida por la comuna y otras, se prolongará de modo que se utilicen dichos desperdicios por el riego de las huertas más bajas, empalmándolo con el canal o rech que pasa por delante el molino la Torra siempre que los hortelanos de estas convengan en costear dicha prolongación y permitan la formación del acueducto los dueños de los terrenos que debe atravesar”*¹⁹.

Convé recordar que la idea de prolongar el rec de la comuna comptava amb la oposició dels moliners i fins i tot havia estat explícitament prohibida en la interlocutòria de la Batllia Reial de 1831²⁰.

El projecte de ban de l'alcaldia va ser examinat amb detall per la Cambra agrària provincial. El 29 de gener de 1852 el seu president Francisco Corbella i el vocal secretari Manuel Vivó, van comunicar al governador civil les seves esmenes. Es tractava de dues modificacions:

D'una banda, la Cambra provincial considerava convenient ajustar el règim de sancions establert per a la manca de neteja dels recs: *“en lugar de la pena en el prescrita puede ordenarse que en caso de infracción del mencionado artículo, la Junta hortelana o bien el Alcalde dispongan la limpia de los canales que lindan con la propiedad del infractor a expensas del mismo pues no se oculta a la penetración de Vd. que unos hortelanos pueden tener lindantes o enclavados en su propiedad una gran extensión de canal, mientras que otros la tengan insignificante y de este modo cree la Junta que la pena sería proporcionada a la extensión de canal que cada hortelano está obligado a limpiar”*²¹.

L'altra esmena de la Cambra Agrària feia referència a la pròpia natura i tem-

¹⁸ Ibídem.

¹⁹ Ibídem.

²⁰ Vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2017), op.cit. pp. 57-61.

²¹ “Al Sr. Gobernador Civil” (1852), Fons Cambra Agrària de Tarragona, Expedients d'Aigües 1850-1852, Top. 160, Reg. 285 (AHT).

poralitat de la Junta Hortolana: segons la Cambra Agrària, la nova Junta havia de tenir caràcter permanent i no només en temps d'escassetat d'aigua. Segons la Cambra Agrària, si s'establí una Junta permanent, la pròpia composició i renovació seria més àgil: *“renovándose sus vocales por mitad cada dos años y procediendo a su formación y renovación dentro de los meses de Enero y Febrero, pues de este modo se obvia la dificultad de calificar el tiempo y grado de escasez que ha de dar lugar a la formación de la expresada Junta Hortelana, a más de la uniformidad que ocurran en beneficio de todos los interesados.”*²²

Fotografia 3. Vista de les hortes de La Riera a la dreta de la sèquia amb l'arbre de la plaça i el Molí del Mig (o de Santes Creus) al fons als anys 20. Fons Fotogràfic Salvany (Biblioteca de Catalunya).

La difícil posada en pràctica de la “Junta Hortelana” (1852-1859)

El dia 3 de març de 1852, l'Ajuntament de La Riera es va reunir i es va llegir l'ofici del governador civil en què s'aprovava el ban proposat per l'alcalde. En aquella reunió, presidida per l'alcalde Josep Homs, va tenir lloc una llarga discussió amb els propietaris Pere Franquès, Joan Plana Orga, Antoni Blanch, Baltasar Suñé, Joan Monné, Josep Bertran, Joan Blanch, Pau Plana, Josep Solà, i Josep Marquès. Per majoria absoluta, es va acordar la posada en marxa de la Junta Hortelana forma-

²² Ibídem.

da per Joan Plana Orga, Joan Monné, Josep Marquès, Josep Bertran i Joan Plana Guardis.

El dia 1 d'abril del mateix any, sota la presidència del tinent d'alcalde Josep Mercader, es va reunir la Junta Hortelana, la qual va considerar que s'havia de nomenar un vigilant i posar en funcionament les disposicions previstes en el Ban. Es va decidir que *"el Alcalde pase un registro por los conductos y que se requieren para su recomposición"*²³.

Ara bé, passaven els dies, i a causa dels desacords sobre els torns de reg, dos mesos després, el ban de l'alcalde no s'estava respectant. El dia 25 de maig, sota la presidència de l'alcalde Josep Homs es va reunir de nou la Junta Hortelana, la qual va acordar *"que en observancia del proyecto de Bando aprobado por el Sr. Gobernador Civil que se proceda poner en planta dicho bando a cuyo fin resuelva que en cuanto al riego que se haga por turno, principiando a la primera huerta de Ardeña por la parte de arriba y después por orden hasta el último de Riera, Mas Benet y Virgili."*²⁴

Tot sembla indicar que aquella primavera varen continuar els desacords entre els diferents regants, fet que va forçar al governador civil a intervenir de nou i aprovar un ofici el 15 de juny. Els regants de les hortes de La Riera (districte de "la Comuna") van mostrar la seva disconformitat amb el sistema de torns que l'Ajuntament volia posar en marxa i van presentar una instància al respecte. Davant aquesta situació, el 18 de juny es va reunir l'Ajuntament, i després de discussió i votació, el consistori va resoldre *"que en cuanto al turno no se conviene, pero si en cuanto a lo demás, y poner un vigilante sí: y lo firman"*²⁵.

Els propietaris eren conscients que, tot i els desacords entre ells pel que fa als torns, era necessari, com a mínim, tenir un vigilant que garantís que l'aigua s'aprofitava degudament.

Set anys després els desacords es mantenien, i el règim legal establert el 1852 no s'estava respectant. Com era habitual, amb l'arribada de l'estiu sorgien de nou els conflictes entre regants. El 21 de juny de 1859, l'alcalde Antoni Masdeu va convocar una reunió del ple municipal *"a fin de evitar que en tiempos de escasez de aguas se desperdicien estas como vienen sucediendo, dando lugar a infinitas quejas de algunos al regar sus huertas toman mayor cantidad de agua de la que necesitan y lo que es más después de haber regado no tienen el cuidado de tapiar o cerrar el conducto comunal, resultando que distrayendo dicha agua de su cauce o de la acequia, corre gran parte de ella hacia el río Gayá, sin que puedan aprovechar los que la necesitan"*²⁶.

En aquesta reunió de l'Ajuntament, es va decidir que durant aquella tempora-

²³ LLAAR 1/4/1852 (AMR).

²⁴ LLAAR 25/5/1852 (AMR).

²⁵ LLAAR 18/6/1852 (AMR).

²⁶ LLAAR 21/6/1859 (AMR)

da d'escassetat d'aigües es pagaria un guarda tècnic que vigilaria els indrets on es cometien els abusos per tal que els autors dels abusos fossin denunciats i castigats degudament d'acord amb la legislació i el codi penal. Aquesta decisió va ser signada per l'alcalde Antoni Masdeu i els regidors Joan Boronat, Josep Mercadé, Joan Plana i el secretari Josep Roure.

Les normes de reg de 1866

A la primavera del 1866 la situació tornava a repetir-se i l'alcalde Joan Monner va manifestar que diversos propietaris havien presentat una instància en la qual exigien la regularització de la distribució de les aigües entre els regants per tal d'evitar que es perdessin collites en els anys de sequera (situació que es preveia aquella primavera) a causa dels abusos d'alguns regants que malbarataven l'aigua.

Aquell Ajuntament va considerar que era necessari, d'una vegada per totes, dur a terme una distribució del reg que no perjudiqués a ningú, i que tingués en compte que els terratinents només podien fer servir l'aigua de dia (tot respectant la sentència del 1830). Per aquest motiu, es va convocar una reunió extraordinària de l'Ajuntament en la que es van discutir, esmenar i aprovar unes normes de reg que serien enviades al governador civil.

El consistori, format per Joan Monner (alcalde) i els regidors Josep Plana, Anton Socias, Joan Recasens, Joan Mercadé, Isidro Ramon, Antoni Recasens i Francesc Magriñà (que aquell dia estava malalt i no va poder participar a la reunió) va arribar a la conclusió que no es podia establir un torn rigorós entre els regants (com s'havia establert en les normes precedents) i calia trobar una fórmula en la qual els regants de les terres més bones cedissin una certa preferència en l'accés a l'aigua als regants de les zones més sorrenques. Per primera vegada, el consistori era capaç de presentar una fórmula que trencava el principi d'igualtat entre tots els regants i dividia les hortes del terme en dos grups: un grup tindria accés a l'aigua un cop per setmana, mentre que l'altre grup cada nou dies. Al mateix temps, s'establia una fórmula per a ordenar de manera col·lectiva l'accés a l'aigua de nit (que s'havia de comprar als molins).

Donada la importància històrica d'aquestes normes de reg, i el detall en l'assignació dels drets entre propietaris, s'ha considerat oportú transcriure el text integral, tal i com fou aprovat pel consistori rierenc el 19 d'abril de 1866²⁷:

²⁷ Text de les normes de reg en la formulació final (que inclou les esmenes aprovades), tal i com figura a les actes municipals. LLAAR, 19/4/1866 (AMR).

1. *Todos los propietarios que posean huertas en este término municipal, empezando en el barrio de Ardeña agregado a este distrito hasta la huerta de José Sordé y Sendrós que linda con el río Gayá y camino que conduce a la carretera general por Ferran, regarán sus propiedades solamente una vez en cada siete días, sin que puedan repetir el riego hasta que hayan transcurrido los expresados siete días.*
2. *Todos los demás propietarios que tienen huertas en las partidas nombradas de Virgili y Mas de Benet y demás puntos que se exponen, en razón de una mayor fertilidad, podrán regar únicamente una vez cada nueve días y sin que se le permita repetir el riego a no ser que hayan transcurrido los nueve días expresados. Se exceptúan de esta disposición y podrán regar en la fórmula establecida en la primera (con motivo de ser sus huertas de peor condición y que por su posición no pueden regarlas con tanta facilidad) los propietarios siguientes: José Plana, Juan Blanch e Isidro Ballester las tierras que poseen en la partida de Virgili; Isidro Ballester y José Ballester y Boronat, la huerta que actualmente riegan por la parte del cementerio el primero hasta la balsa y el último hasta la terminación de la paret del huerto de la Señora Josefa Batlle, Rafael Carbonell únicamente la parte más elevada de la huerta que posee en la repetida partida y en el punto que antes existía una mina; José Rovira y Pablo Plana sus respectivas huertas denominadas de la paret de dalt, y Juan Recasens y Boronat en el huerto que tiene a pared frente al Molino de la Torre.*
3. *Si durante los siete días autorizados en la primera disposición no han podido regar todos los propietarios de las huertas que comprenden las partidas relatadas en la disposición segunda, los comprendidos en aquella tienen derecho para volver a regar sus tierras; pero en este caso y costeando todos los regantes en proporción a la huerta que poseen o cuiden y con arreglo a los precios de costumbre, se compensará a los Molineros el agua que de noche tienen ellos derecho a utilizar a fin de que con ella puedan regar todos los propietarios que de las partidas de Virgili y Mas de Benet quedaron sin regar por haber transcurrido los siete días de que habla dicha primera disposición.*
4. *Que para la observancia de lo contenido en las antecedentes disposiciones, se nombrará por el Ayuntamiento un acequero que se encargará del cuidado y distribución de las aguas, debiendo dar conocimiento de las infracciones que observa al Sr. Alcalde para imponer a los contactores las penas señaladas en el Código penal.*
5. *Durante el mes de Abril de cada año, todos los propietarios de huertas en este término se ocuparán en la limpieza de los canales o cauces lindantes con sus respectivas propiedades, y los que no lo verifiquen por todo el referido mes, deberán tener entendido que el Sr. Alcalde dispondrá a sus expensas la mencionada limpieza de cauces, la cual se hará saber por medio de pregón con la anticipación necesaria.*
6. *En los años en que por notoria escasez de aguas se haga necesaria la observancia de las anteriores disposiciones, se formará una Junta compuesta de dos regantes de las huertas que forman o de que habla la disposición primera y otros dos de las huertas*

que forman las partidas designadas en la segunda disposición, nombrados por los propietarios en Junta que se celebrará con dicho objeto y con el correspondiente aviso en esta casa consistorial día y hora con ocho días de anticipación, no pudiendo los que no comparezcan reclamar en contra del nombramiento hecho por los propietarios que hayan acudido o asistido a la reunión. Los nombrados unidos al Síndico del Ayuntamiento y presididos por el Alcalde, entenderán en el justo y equitativo repartimiento de las aguas, así como también sobre cualquiera cuestión que pueda promoverse no prevista en este reglamento.

- 7. La expresada Junta por todo el mes de Marzo se ocupará en la confección del reparto para satisfacer al acequero el importe de su sueldo que se le señale, distribuyendo esta entre todos los propietarios que posean huertas en este término a razón de un tanto por jornal de los que cada propietario tenga. Dicho reparto se expondrá al público por el término de quince días al fin de que los interesados que se crean perjudicados puedan presentar las reclamaciones que dirigirán a la Junta por conducto del Presidente.*
- 8. El acequero desempeñará su encargo cuatro meses, a saber, Mayo, Junio, Julio y Agosto, vigilando constantemente las acequias y cauces para que no se pierda agua alguna y se observen estrictamente las precedentes disposiciones.*

El governador civil va respondre a la petició de l'Ajuntament amb diverses qüestions relatives als drets d'ús dels regants: es demanava informació respecte a la captació de l'aigua, l'antiguitat de la mateixa i, de manera especial, es plantejava el dubte sobre la competència de l'autoritat municipal en la organització del reg. Al cap i a la fi, el governador civil no podia donar el seu acord a les normes de reg proposades pel consistori sense tenir plenes garanties que l'Ajuntament podia personar-se com a representant dels regants i que ho feia en ple respecte de tots els drets vigents (i en particular, els dels moliners).

El 3 de juny de 1866 l'Ajuntament es va reunir per aprovar un informe dirigit al governador civil. Pel que fa a les dues primeres qüestions es deia que “*que la presa existe en el término de Catllar y desde dicho punto discurre el agua por una acequia de la que los propietarios por medio de sangraderas toman la que necesitan para riego de sus propiedades*”²⁸, al mateix temps que “*se ignora la época en la que se construyó en el Río Gayá la presa mencionada*”²⁹.

Pel que fa a la qüestió relativa al paper de l'Ajuntament, es responia al governador que “*el Ayuntamiento no ha estado encargado del arreglo y distribución de las aguas, pero como de algunos años a esta parte se ha abusado por varios regantes desperdiciando*

²⁸ LLAAR 3/6/1866 (AMR).

²⁹ Íbidem.

*mucha agua, de aquí el que algún otro Ayuntamiento y ahora el actual, se hayan visto en la necesidad de arreglar la distribución, cuando de las facultades que de la Ley le concede, por tratar de aguas de uso común, y finalmente que las reparaciones de las acequias las hacían los dueños de los molinos.*³⁰

Fotografia 4: El nucli d'Ardenya vist des de les hortes regades per la sèquia del Gaià, a principis del segle XX. Fons Fotogràfic Salvany (Biblioteca de Catalunya).

La gestió municipal del regadiu

No sabem fins a quin punt les normes de reg del 1866 varen ser posades en pràctica. El principi més innovador d'aquestes normes, consistent en la diferenciació de les terres en funció de les seves necessitats de reg, era molt difícil de dur a la pràctica, i trencava amb el principi de torn rigorós i igualtat entre tots els propietaris que havia regit tradicionalment el reg en les diferents parts del terme.

Però la construcció de l'estat liberal estava avançant, i abraçava àmbits que, com la regulació de les aigües, havien de tenir gran incidència en municipis de regadiu com La Riera. La llei d'Aigües de 1866 va reforçar el paper de les autoritats municipals en la gestió de les aigües en els casos en què no existien comunitats d'usuaris constituïdes. A partir d'aquell moment, es consolida el paper de l'Ajuntament com

³⁰ Íbidem.

a representant dels interessos comuns dels regants del municipi i es reforça la seva posició enfront dels molins.

El primer exemple pràctic on s'observen les conseqüències de la nova legislació d'aigües el tenim la primavera de 1868, quan un grup de propietaris s'adreça a l'Ajuntament per a demanar permís per a instal·lar una paradora a la sèquia principal en el punt conegut com a "racó de Martí" o "fibla de la Senyora". Els regants del "racó de Martí" i Mas de Benet (darreres zones de regadiu, que desviaven l'aigua de la sèquia principal just abans del Molí de la Torre) volen substituir la tradicional presa feta amb pedres i herbes, per una comporta de fusta encaixada en pilars de pedra inserits en els marges de la sèquia³¹.

Aquesta sol·licitud, tot i el caràcter simple i gens contenciós, té una gran rellevància històrica per dos motius:

- Per primera vegada, un grup de regants del poble que vol dur a terme un canvi tècnic en la pròpia sèquia es dirigeix a l'Ajuntament i no als moliners (els quals, sempre havien estat considerats com a propietaris de la sèquia). Es reconeix per primera vegada d'una manera formal, l'autoritat de l'Ajuntament en la regulació de les aigües en el municipi: *"Considerando que es atribución de los Ayuntamientos arreglar por medio de acuerdos el disfrute de las aguas y demás aprovechamientos comunales en donde no hay un régimen especial autorizado competente"*³². A més, en tota la tramitació, l'Ajuntament considera que la sèquia és comunal i no reconeix cap dret especial als moliners.
- D'altra banda, en aquest cas, tant els regants com l'Ajuntament, admeten formalment que encara estan en vigor els drets establerts en la sentència del Tribunal de la Batllia Reial del 9 de setembre de 1830. Davant la demanda dels propietaris de *"acreditar en debida forma que continúa vigente y en todo vigor el estado posesorio acordado por auto definitivo de nueve de Septiembre 1830 por el Tribunal de la Baylia del Real Patrimonio"*³³, el 21 de juny de 1868 l'Ajuntament va deliberar i confirmar *"que todo lo expresado es cierto, pues efectivamente continúa vigente y en todo su vigor el mencionado acto definitivo observándose constantemente cuanto queda manifestado"*³⁴.

En la tramitació d'aquesta petita obra en la sèquia, l'Ajuntament no només admet els drets dels regants derivats d'aquella sentència, sinó que també arribaria a considerar que l'acte jurídic de 1830 *"fue por todas las partes litigantes consentido sin reclamación y ha sido constantemente observado formando el único escrito reglamento especial de las"*

³¹ Expedient de la "fibla de la Senyora", 1868 (AMR).

³² *Ibidem*.

³³ LLAAR, 21/6/1868 (AMR).

³⁴ *Ibidem*.

*aguas de que se trata*³⁵. A més, s'aprovaria l'obra demanada en base a l'argument que, gràcies a la innovació tècnica prevista (la nova paradora de fusta) es podia complir de manera més efectiva l'esmentada sentència.

En aquest procediment, el propietari Joan Monner va exigir una solució per a no perjudicar les finques (6 quarteres de terra, 180 àrees) que es regaven a partir d'unes captacions posteriors a la que es pretenia modificar. Per tal de resoldre aquesta demanda, l'Ajuntament va establir que es posés un "*pequeño postillo vulgo finestró*" que s'havia de poder obrir i tancar a l'interior de la nova paradora, i que havia de permetre regar aquestes finques de dia en els casos en que els regants del "Racó de Martí" i Mas de Benet no necessitessin l'aigua³⁶.

Les dures condicions dels anys 70 i 80, en què les gaianades se succeïen amb les sequeres, no fan més que augmentar la necessitat d'intervenció de l'autoritat municipal i recuperar alguns elements de les normes de reg dels decennis anteriors³⁷.

De fet, les discussions dels repartiments de 1878 posen en evidència la difícil situació en que es trobaven les hortes del Gaià a finals dels anys 70: "*Si en virtud de las fuertes avenidas del Río Gayá que circula todas las huertas de este término municipal, debían aceptar la riqueza que se les señala por la expresada Junta de rectificación, y habiéndose hecho presente por la Junta Pericial que con las tres inundaciones las aguas procedentes del Río Gayá que dejó únicamente yermas la mayor parte de las huertas, no se habían podido restablecer los propietarios de los graves daños y perjuicios sufridos.*"³⁸

El mes de juny de 1882 es torna a parlar del guarda per a gestionar el reg, a causa de la sequera que s'estava patint: "*por la necesidad de las aguas para el riego se ha determinado poner un vigilante mientras durará la escasez pagándolo los dueños de las propiedades y que todos han convenido en eso, tanto el Sr. Marqués de la Bárcena, Martín de Ardeña, Monné, en fin todos los amos de las Huertas y yo tengo a bien participarlo a V. creyéndome no será menos que los demás, el contrario no se podría regar y se perderán las habichuelas porque viene muy poca agua y la poca se pierde y por eso se ha determinado poner un guardián por mientras dure tanta escasez*"³⁹.

Aquell mateix any, l'Ajuntament de La Riera, juntament amb el de Tamarit, decideix dur a terme una neteja del riu: "*en el principio de donde salen las aguas que regamos en este han hecho una resclosa al medio del río Gayá y va perdiendo o eclipsando el agua y tanto los propietarios de Tamarit y Riera junto los dos ayuntamientos han acordado*

³⁵ Expedient de la "fibla de la Senyora", 1868 (AMR).

³⁶ Íbidem.

³⁷ Sobre les gaianades del segle XIX, vegeu Maribel Serra i Pallarès, "Les gaianades del XIX", *La Resclosa*, núm. 14, Vilarrodona: Centre d'Estudis del Gaià.

³⁸ LLAAR, 19/5/1878 (AMR). El text dóna a entendre que, a banda de la gran gaianada de Santa Tecla de 1874, fins al maig de 1878 hi hagué dues altres grans crescudes del riu.

³⁹ Llibreta Can Martí, 6/6/1882 (Fons Plana Ferran).

*hacerle romper o desembarazar el río para que dé paso al agua y para esto que a todos parece que saldrá bien se necesita el permiso de todos los dueños y amos que el Alcalde y el ya dicho propietario le hagan escrito*⁴⁰.

L'autoritat municipal es reafirmarà encara més en la gestió de les aigües quan, a finals de segle, a causa de la fil·loxera, augmentin els canvis d'ús de la terra: antigues terres de regadiu que havien estat plantades de vinya (i que, per tant, s'havien deixat de regar), tornarien a ser regades un cop les vinyes van ser arrencades. Sorgien, per tant, nous dubtes i litigis sobre antics drets de reg que estaven en desús.

En aquest context, el 4 de novembre de 1895, Antoni Castells, important propietari de terres a La Riera i veí de Barcelona, va presentar a l'Ajuntament de La Riera un document on demanava a l'Ajuntament el permís per a tornar a posar en regadiu una finca que els anys anteriors havia deixat de fer ús de les aigües de la sèquia.

Ara bé, Antoni Castells és conscient de la fragilitat jurídica en què es troba la regulació de les aigües a La Riera i aprofita la seva demanda per a aportar totes les proves que confirmen que l'Ajuntament és l'autoritat competent per a reconèixer-li aquest dret. Així doncs, aquest propietari, a partir de l'examen del paper de l'autoritat municipal en la sentència de 1830 i de les decisions adoptades pel mateix el 1868, considera que *“en este término Municipal existe una Comunidad de regantes, compuesta de los terratenientes del mismo y que su Ayuntamiento viene a constituir el Sindicato de dicha Comunidad; pues solo así se comprende que la Corporación municipal haya tenido la representación de los regantes y defendido sus derechos en la cuestión judicial más arriba explicada y que se le reconociese el de hacer la distribución de las aguas a dichos regantes”*⁴¹.

L'anàlisi d'Antoni Castells, a la llum de l'evolució de la legislació d'aigües (no oblidem que des del 1879 existia la nova Llei d'Aigües) introdueix per primera vegada la qüestió fonamental en la gestió de les aigües en el segle XX: la necessitat de formalitzar adequadament la distribució de les aigües en el municipi mitjançant la legalització d'una Comunitat de Regants i el respectiu Sindicat de Reg.

La creixent competència per l'aigua del Gaià...els primers conflictes aigües amunt (1883)

Un aspecte important és que, en el marc de la nova legislació d'aigües, l'Ajuntament de La Riera també actua com a representant de tots els usuaris (tant regants com moliners) en els conflictes per l'accés a l'aigua del riu que començaven a sorgir Gaià amunt. A finals de segle s'iniciava la competència entre els regants i molins de La Riera i els nous

⁴⁰ Llibreta Can Martí, 30/6/1882 (Fons Plana Ferran).

⁴¹ LLAAR, 4/11/1895 (AMR).

usuaris (de tipus industrial) al terme del Catllar i Vespella. Un nou conflicte que, sota diferents formes i noms concrets, continuaria present al llarg de tot el segle següent.

A principis de 1883, Bonaventura Mallafré Salort va sol·licitar la legalització de les obres efectuades en el Gaià al terme de Vespella: temps abans Mallafré ja havia construït la resclosa i la canalització de les aigües per a alimentar una fàbrica de paper. La fàbrica havia de ser construïda en el mateix punt on hi havia hagut en el passat un molí fariner (conegut com el “molí de Pomerí”). La captació consistia en una resclosa d’obra a l’alçada de les “Coves Roges”, amb l’objectiu d’obtenir 500 litres/segon, que és el que “*considera necesario para que el artefacto que trata de instalar pueda funcionar con la regularidad debida*”⁴². Aquest procés de legalització és la primera referència a la xifra de 500 litres/segon, una referència de cabal que tindrà especials repercussions en la història posterior.

En aquell tràmit de legalització, l’Ajuntament de La Riera i diversos veïns van ser els únics a oposar-se al projecte “*fundándose en que, con la legalización de las obras ejecutadas por el Sr. Mallafré, disminuirá el caudal del río y se producirán socavaciones que pueden dar origen a encharcamientos perjudiciales*”⁴³. Per aquest motiu, l’Ajuntament de La Riera va sol·licitar al Govern Civil la demolició immediata de la resclosa i la denegació de la concessió sol·licitada.

En el seu informe del 23 de març de 1883, la Secció d’assumptes generals de la Junta Provincial d’Agricultura, Indústria i Comerç va considerar que els arguments de l’Ajuntament de La Riera “*son completamente ilusorios, puesto que la escasez de aguas de que se quejan los vecinos de La Riera desde la construcción de la presa, caso de que esta disminución sea realmente, debe más bien atribuirse a otras causas de carácter general, como son las sequías que el país sufre de algunos años a esta parte, sin que sea dable sospechar que por el solo hecho de haberse fundado las indicadas obras en un determinado sitio, se haya resentido el caudal del río, teniendo en cuenta que las aguas han de volver a su primitivo cauce después de haberse utilizado como fuerza motriz*”⁴⁴. Els membres de la Junta consideraven, a més, que La Riera es trobava a més de quatre kilòmetres de distància de la presa i insistien en considerar que “*resulta infundado el temor de que la presa sea acontrada por una avenida así como el que se refiere de las charcas que pudieran formar las aguas, por cuanto en las condiciones facultativas se previenen los medios de evitar el que esto suceda*”⁴⁵.

Malgrat el rebuig de les autoritats provincials als arguments de l’Ajuntament de La Riera, aquest procés confirmava el paper de l’autoritat municipal rierenca com a representant dels drets dels usuaris del municipi enfront a altres usuaris.

⁴² Expedient de legalització de la presa i fàbrica de Bonaventura Mallafré (1883), Fons Cambra Agrària de Tarragona, Expedients d’Aigües (AHT).

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

La constant conflictivitat entre regants i moliners

Tot i la confirmació per part de l'Ajuntament de la vigència de la sentència de 1830, al llarg del segle XIX observem com molts regants continuen disconformes amb el repartiment entre aigua de dia i de nit que havia tingut lloc el 1830. De fet, tenim constància de litigis entre regants particulars i els moliners a finals dels anys 60⁴⁶.

A més, són constants les referències a l'elevat preu que els moliners exigien als regants per l'aigua de nit. En el cas concret de l'any de 1892 (com hem vist anteriorment, fou un any de gran sequera), a principis de setembre en Pau Plana deixava escrit "*Estamos en grandes trabajos del riego pagándola muy cara ni siquiera podemos regar*"⁴⁷.

L'any 1888, amb una nova sequera, el problema va tornar a emergir. En aquell moment, un grup de regants va decidir tornar a posar en dubte els drets dels molins a l'aigua de nit: "*vista la escasez de agua que este año estamos pasando y muchos otros hemos atravesado que de cuya escasez se pierden muchas cuarteras de habichuelas después de perder las noches para regar y pagar demasiada cantidad para el riego al molinero, parece que las huertas no son huertas sino secano verdadero puesto que si no pagamos no podemos regar, de cuyo resultado o consecuencia han tenido una reunión una mayoría de propietarios de Huertas para cuestionar ante la Ley si tienen derecho igual los propietarios de las huertas como los dueños de los molinos. Como en dicha reunión asistieron la mayor parte de los amos de las Huertas, elevaron acta ante el Tribunal de dicha reunión*"⁴⁸.

No tenim constància d'aquest procés judicial, però és molt probable que, en base a la sentència de 1830, continués garantint el dret de l'aigua de nit als molins o, en tot cas, el dret a reclamar-ne una compensació econòmica en cas que en fessin ús.

Però el debat entre l'autoritat municipal (i els regants) i els molins no es limitava al repartiment de l'aigua de dia i de nit (fet que, com he vist, havia estat assumit al llarg dels anys), sinó que continuaria amb força en relació a la propietat de la sèquia.

Tal i com hem vist, el 1868 en el cas de la "fibla de la Senyora", l'Ajuntament va considerar que la sèquia era comuna (al contrari del que havia establert el 1857 en el cas del forat al "pont del Tus"). A mesura que apareixien casos d'obres relacionades amb la sèquia, l'Ajuntament va continuar insistint en el caràcter comunal de la mateixa.

Així doncs, quan el 1870 el propietari Josep Marquès va voler fer unes obres que afectaven la sèquia, l'Ajuntament va deixar molt clar el seu control sobre la sèquia: "*Enterada la municipalidad que esta reclamación está fundada en que ambas cosas son comunales (calle Fondo y parte inferior de la acequia). Considerando que la acequia pertenece al*

⁴⁶ El dia 11 d'agost de 1869, Pau Plana informava al propietari de Can Martí de la victòria d'un nou plet contra Jaume Safont (propietari del Molí de la Torre) a l'Audiència de Barcelona, segons Llibreta Can Martí 11/8/1869 (Fons Plana Ferran).

⁴⁷ Llibreta Can Martí, 3/9/1882 (Fons Plana Ferran).

⁴⁸ Llibreta Can Martí, 31/8/1888 (Fons Plana Ferran).

*común pues lo que los vecinos se sirven de ella para todos los usos comunales y atendiendo que ningún perjuicio ha de causar el acueducto que intenta construir D. José Marqués y Virgili*⁴⁹.

Ara bé, la reafirmació del caràcter comunal de la sèquia no seria constant en el temps i hi hauria moments en què el propi Ajuntament relaxaria la seva posició al respecte. Dues situacions confirmen l'ambigüitat que regnava en aquest àmbit:

D'una part, el conflicte respecte la construcció de la part de la sèquia a la part baixa del poble (a la vora de la placeta). Aquesta paret va donar lloc a un litigi en el qual l'Ajuntament considerava que corresponia als moliners pagar els costos de reconstrucció de la paret⁵⁰. El litigi va ser guanyat per l'Ajuntament de manera que els molins van acabar cobrint els costos de la construcció d'aquesta paret, fet que implicava, de nou, el reconeixement implícit d'uns drets especials dels molins sobre la sèquia.

Una altra situació és la que es crea quan, el 1896, l'Ajuntament informa que darrerament els moliners han fet els rentadors públics a la sèquia. L'Ajuntament vol que quedi constància del fet que l'Ajuntament no hi ha intervingut en res i que ha estat una obra exclusiva dels moliners, que són els únics propietaris de la sèquia.

Fotografia 5. Molins i regadiu. Els dos usos de l'aigua coexistien en el mateix nucli urbà de La Riera. Vegeu la intensa activitat del planter de la plaça major a la vora del Molí del Mig (o de Santes Creus) als anys 40 del segle XX (Fotografia Josep Maria Ramon).

⁴⁹ LLAAR 3/11/1870 (AMR).

⁵⁰ Llibreta de Can Martí, 28/3/1890 (Fons Plana Ferran).

El text que el ple municipal va fer constar en acta és molt clar: *“Para evitar torcidas interpretaciones que podrían redundar en perjuicio de los propietarios de los molinos enclavados en este término municipal, los cuales han llevado a cabo la construcción de dos lavaderos en los bordes de la acequia que conduce las aguas que ponen en movimiento los artefactos existentes en los referidos edificios, se acordó por unanimidad y a instancia de los interesados, consignar en acta que en las obras de que se trata, para nada ha intervenido la Corporación municipal, y que por consiguiente no tienen bajo ningún concepto el carácter de públicos, porque son exclusivamente de propiedad de los dueños de dichos molinos, a quienes se libra así testimonio en forma de este acuerdo para los efectos que crean procedentes”*⁵¹.

Convé tenir present que el 1896 l'Alcalde era Joan Boronat Gavalrà, arrendatari del Molí de la Torre (i propietari des de 1898). De fet, el creixent protagonisme de l'Ajuntament en la gestió de les aigües comportaria també un creixent protagonisme dels moliners en la política municipal.

L'aigua i la construcció del municipi contemporani

L'aigua fou un dels principals elements de discòrdia al llarg del segle XIX a La Riera, i fou, precisament a partir de l'aigua que el poder municipal aniria consolidant el seu poder durant la segona meitat del segle XIX.

Tal i com hem vist, la sentència de 1830 no va resoldre el litigi entre regants i moliners en el terme de La Riera. Si bé va definir uns paràmetres que romandrien en el temps, el conflicte va continuar present en funció dels canvis polítics i socials del segle XIX.

Curiosament, una sentència que, en el seu moment, havia estat percebuda com contrària als interessos dels regants⁵², gairebé quatre decennis després era utilitzada pels mateixos regants i pel propi Ajuntament com a garantia dels drets dels propis regants i fins i tot era presentada formalment com a única norma aplicada efectivament en el municipi. Al cap i a la fi, la fragilitat jurídica i institucional que caracteritza l'organització del regadiu en el municipi es posa més i més en evidència a mesura que es desenvolupa la legislació liberal d'aigües.

Des de la configuració del municipi contemporani (a mitjans del segle XIX), se succeeixen els intents de regular la distribució de les aigües per part de l'Ajuntament. Com hem vist, els principals intents van tenir lloc el 1851-1852 i el 1866 mitjançant normes generals d'organització del reg. Ara bé, la documentació existent mostra una manca d'observança de les diferents normes i la incapacitat de l'Ajuntament per posar-les en pràctica de manera contínua.

⁵¹ LLAAR 1/10/1896 (AMR).

⁵² Vegeu Ramon i Sumoy (2017).

No obstant això, la incapacitat per organitzar el regadiu d'una manera institucionalitzada va acompanyada d'una creixent autoritat davant dels molins, d'un major protagonisme en la gestió de la sèquia i, sobretot, de la consolidació de l'Ajuntament com a representant legal del conjunt dels usuaris del terme.

L'actuació municipal tant a dins com a fora del municipi confirma la realitat que el 1895 va descriure el propietari barceloní Antoni Castells: tot i la manca de formalització i la fragilitat jurídica, a La Riera hi ha, *de facto*, un Ajuntament que actua com a Sindicat de Regs d'una Comunitat de Regants.

La formalització d'aquesta Comunitat de Regants havia de ser el següent pas. Ara bé, aquesta qüestió, que en alguns municipis de la vall del Gaià es resolldria a principis del segle XX (com és el cas de Vila-rodona⁵³), no era tan fàcil de resoldre a La Riera: el poder dels quatre molins, els seus respectius drets sobre les aigües i sobre la sèquia i la difícil coexistència amb els regants de les 111 hectàrees (corresponents a 142 finques) complicaria l'establiment d'un marc institucional estable per a l'ús de les aigües del Gaià, que no s'aconseguirà fins al 1959.

Bibliografia

- AGUSTÍ ANDREU, MARINA MIQUEL, JOSEP SANTESMASES, DOLORS SAUMELL (1996), "La sèquia de Vila-rodona", *Quaderns de Vilaniu*, núm. 30, pp. 35-68.
- BLANCH I TORREBADELL, JOAN CARLES (2005), "Els molins hidràulics de la conca baixa del Gaià: Els molins de La Riera de Gaià", *Estudis Altafullencs* 29, Centre d'Estudis d'Altafulla, pp. 83-103.
- CARDÓ, JOSEFINA (1987), *L'evolució dels conreus al Camp de Tarragona*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- RAFÍ I BLANCH, JAUME (1984), *Apunts històrics de La Riera de Gaià amb el Ball de Sant Creu*, La Riera de Gaià: Comissió de Festes 175è aniversari Sta. Creu.
- RAMON I SUMOY, RICARD (2017), "Drets d'aigua, regadiu i moliners a la conca baixa del Gaià: El litigi entre la noblesa i l'Ajuntament de La Riera i Virgili per l'ús de l'aigua del riu Gaià (1817-1837)", *Estudis Altafullencs* núm. 42, pp. 45-68.
- SALVADOR-J. ROVIRA I GÓMEZ (2005), *Els marquesos de la Bàrcena i La Riera de Gaià*, Valls.
- SERRA I PALLARÉS, MARIBEL (2011), "Les gaianades del XIX", *La Resclosa*, núm. 14, Vilarrodona: Centre d'Estudis del Gaià.

Arxius consultats

- Arxiu Històric de Tarragona (AHT).
- Arxiu Municipal de l'Ajuntament de La Riera de Gaià (AMR).

⁵³ Vegeu Agustí Andreu, Marina Miquel, Josep Santesmases, Dolors Saumell (1996), "La sèquia de Vila-rodona", *Quaderns de Vilaniu*, núm. 30, pp. 35-68.